

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2024 | 3. SZÁM
LXVI. ÉVFOLYAM

Kovács Péter
Salgai Miklós

Varga Szabolcs
Szerbek a magyar királyi udvarban a 15–16. században

Kiss Erika – Viskolcz Noémi
Kié az erdélyi fejedelmi kincstár?

Csík Tamás
Választójog és a szabadkőműves páholyok
az 1905–1906-os politikai válság hónapjaiban

Sárándi Tamás
Közigazgatás és „korszellem” Marosvásárhely
és Maros-Torda vármegye esetében 1940–1944 között

László Andor
Kiemelkedő politikusok mint Bocskai István örökösei
a 19–20. században

Kolontári Attila – Szvák Gyula
Dolmányos István pályaképehez

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2024-es évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVI. évfolyam, 2024. 3. szám

TANULMÁNYOK

- Kovács Péter** Szívet cserél, aki hazát cserél? Salgai Miklós
Velencében 321
- Varga Szabolcs** Szerbek a magyar királyi udvarban
a 15–16. században 359
- Kiss Erika – Viskolcz Noémi** Kié az erdélyi fejedelmi kincstár?
Brandenburgi Katalin és I. Rákóczi György vagyoni vitája
1630–1636 381
- Csik Tamás** A választójog kiterjesztése és a szabadkőműves
páholyok állásfoglalása az 1905–1906. évi magyarországi
politikai válság hónapjaiban 407
- Sáránci Tamás** Közigazgatás és „korszellem” Marosvásárhelyen
és Maros-Torda vármegyében 1940–1944 között 421
- László Andor** Kiemelkedő politikusok mint Bocskai István örökösei
a 19–20. században 445
- Kolontári Attila – Szvák Gyula** Dolmányos István pályaképéhez 467

DOLMÁNYOS ISTVÁN PÁLYAKÉPÉHEZ

KOLONTÁRI ATTILA – SZVÁK GYULA

TO THE CAREER OF ISTVÁN DOLMÁNYOS

In 1971, István Dolmányos was the first Hungarian historian to write a history of the Soviet Union. His career took him on a trajectory that led from Stalinism through approval and then rejection of Khrushchev's de-Stalinization and then back to Stalinism. This article, which is based on mostly newly discovered archival sources, shows how a reformist monograph on the history of the USSR in the context of Brezhnev's re-Stalinization provoked a reaction in the political world at an international level.

It received serious criticism from the Soviet side for its excessively detailed depiction of the cult of personality and Stalin's crimes. The highest elements of the Hungarian party apparatus also concerned themselves with the book. Although their criticism was not accompanied by direct punishment of the historian, it did result in a serious professional crisis, and very likely led to his conspicuous return to Stalinism.

In this article, with the help of previously undiscovered documents from István Dolmányos's estate and his memoirs, it is shown how, resisting the influence of the changes of the 1970s and 1980s, he gradually turned into an anachronistic figure in the Hungarian academic world. His initial position, according to which the Soviet Union was the measure of everything, and the Soviet comrades were always right, had outlived its time, just as the research approach characteristic of him, in which the assessment of all historical phenomena was carried out through the "progressive-reactionary" dichotomy of vulgar Marxism, had become obsolete. Dolmányos did not know how to deal with the freer atmosphere that came to Hungary in the 1970s and later as a result of perestroika and glasnost. His life story offers us a window onto a slice of Hungarian "Marxist" historical scholarship in the period of state socialism at a time when it was trying to free itself from dogmatism and Soviet influence.

Keywords: István Dolmányos, *The History of the Soviet Union*, 20th Century, Hungary

Kolontári Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala. Szvák Gyula, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet.

A mára – joggal vagy anélkül – elfeledett Dolmányos István a 20. század második felének ismert történésze volt: ő írta például a magyar historiográfia első összefoglalását a szovjet történelemről, a hányatott sorsú, 1971-ben megjelent *A Szovjetunió történetét*.¹ Ahhoz a generációhoz tartozott, melynek kamaszkori szocializációját megtörték a második világháború és következményei. Az a világ, amibe elkezdtek belenőni, 1945-öt követően letűnt, átadta helyét valami radikálisan újnak, idegennek.

A cserkészektől A Szovjetunió történetéig

Dolmányos származásáról, gyerekkoráról legrészletesebben 1954-es önéletrajzából értesülhetünk, későbbi önéletrajzai lényegesen szűkszavúbbak ezen a téren. 1929. november 27-én született Nagykanizsán. Édesanyja háztartási alkalmazott volt, egy későbbi önéletrajzában „éttermi gazdasszonyként” emlegeti. Törvénytelen gyerekként látta meg a napvilágot, akit apja, Dolmányos Károly, a helyi szesz-, illetve ecetgyár munkása később örökbe fogadott.² Édesanyja később Pesten kapott munkát, ő pedig a Mária iskolatestvérek által működtetett kispesti Szent Alajos Fiúotthon bentlakásos elemi iskolájába került. 1954-es önéletrajzában ez már kiegészül a kötelező toposszal, mely szerint a papok rosszszul bántak velük és éhezették őket, ezért ő kórházba került és ki is vették az intézetből.³ A polgári iskolát 1944-ben végezte el. Bár önéletrajzában azt írja, hogy „a felszabadulást Pesten éltem át”, valamint hogy 1944 őszétől fűtőként dolgozott egy étteremben, levélhagyatékában fennmaradt egy Nagykanizsáról 1944. október 24-én kelt (október 28-i postai bélyegzővel ellátott) levelezőlapja, amelyben pesti cserkészscimboráját arról értesíti, hogy ideiglenesen Kanizsán jár iskolába. Hozzáfűzte, ezt rendkívül unalmasnak találja, és alig várja, hogy újra Pesten lehessen. Mintha nem is a világegés kellős közepén születtek volna ezek a sorok, azokban a napokban, amikor a Vörös Hadsereg a náci Németország és szövetségesei ellen harcolva megkezdte Budapest bekerítésére irányuló offenzíváját, mintha Dolmányost csak valamiféle szülői szeszély vagy véletlen körülmény tartotta volna távol pesti pajtásaitól.⁴ Hogy pontosan mikor és milyen körülmények között került vissza a fővárosba, nem tudni. 1945 és 1948 között elvégezte a polgári kereskedelmi iskolát, ahol – megint csak 1954-es önéletrajza szerint – a tanári kar „reakciós”, sőt „fasiszta” szellemiségű volt, és amelynek „kapitalista kalmár beállítottsága” elvette a kedvét a tanulástól.⁵

Bár a világrend szempontjából, a közép-kelet-európai országok, ezen belül Magyarország számára az 1945-ös esztendő valóban korszakhatárnak, „nulladik évnek” számított,

1 Dolmányos István: *A Szovjetunió története*. [I.] Bp., 1971.

2 Dolmányos István 1954-es önéletrajza. Eötvös Loránd Tudományegyetem (= ELTE) Levéltára. VIII.I.033.b. (= ELTEL DI 1954.)

3 ELTEL DI 1954.

4 Dolmányos István levele Zámbo Istvánhoz. Nagykanizsa, 1944. október 24. Dolmányos István hagyatéka. Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala [1088 Budapest, Vas u. 10.] (= DIH). Zámbo István (1926–2002) cserkészvezető, később rádióriporter, a Magyar Rádió Krónika című rovatának munkatársa.

5 ELTEL DI 1954.

egyéni szinten azért voltak olyan „hidak”, melyek átvezettek ezen a határfolyón.⁶ Dolmányos István életében ez a cserkészlet volt. A mozgalmon belül az úgynevezett regöscserkész irányzathoz tartozott. Az irányzat fő tevékenységi köre a falujárás, népdalok, népszokások gyűjtése, néphagyományok ápolása volt. A cserkészmozgalmon belül a Regös Rend saját hierarchiával rendelkezett, úgynevezett regöshadakat állítottak, melyek élére, miként az országos szervezet élére is, regös vezetőtitket neveztek ki, a jelölteknek regöspróbát kellett tenniük.⁷

Az akkor tíz-egynéhány éves Dolmányos István akarva-akaratlan az országos politika áramába csöppent. A cserkészmozgalom hamar a társadalmi élet „gleichschaltolására” törekvő lopakodó diktatúra célkeresztjébe került. A hatalom helyzetét megkönnyítette a cserkészmozgalom megosztottsága, az egyes irányzatok, vezetők közötti nézeteltérések. 1946-ban Rajk László belügyminiszter feloszlatta a Magyar Cserkészszövetséget. A helyébe lépő Magyar Cserkészfiúk Szövetségében a népi, baloldali, parasztpárti irányvonal képviselői játszottak vezető szerepet. Ideiglenes elnöke Karácsony Sándor lett, országos ügyvezető elnökké Färber Józsefet, országos vezetőtitkét Jánosi Sándort választották.⁸ Mindhárom személy neve levelek, körlevelek aláírójaként szerepel Dolmányos István irathagyatékában, ami Dolmányosnak a mozgalomba való beágyazottságát mutatja. Például Dolmányos Färber aláírásával kapta meg I. kerületi regös vezetőtitkété történő kinevezését 1947. április 1-i dátummal (ezt megelőzően cserkészörsvetető, illetve cserkésztitkár volt).

Amennyire a hagyatékban fennmaradt, sokszor ceruzával írt, megkopott levelekből közel nyolcvan év távlatából kiselizálható, Dolmányos a maga szintjén aktívan részt vett a mozgalom belső csatározásaiban. Saját cserkészcsapatában az intrikák egyik központi figurája volt. „Engem mindig hülye uszítónak gondoltál, aki kedvét leli emberek összeugarasztásában” – ismerte be egy őszintébb pillanatában egy cserkészársához írt levelében. A csapaton belül dúló konfliktust a következőképp summázza:

„... itt tulajdonképpen nem a népi sz[árny] és a régi cserkészlet veszekszik, hanem a cserkészlet és a nem cs[erkészlet]. Mi vagyunk a cserkészek, ők az eltávolodók, a már nem cserkészek. [...] A cél (nem frázis): Eltávolítani és megtisztítani a csapatot bizonyos 'úraktól', (nem cserkészektől!). Aztán az Egészséges Élet!”⁹

6 Magyarics Tamás: „Nulla év”: Egy új világ(rend) a régi helyén. *Korunk* (2015) 5. sz. 8–16.

7 Tóth Arnold: A regöscserkészlet története. In: *Magyar cserkészélet (1910-1948)*. Szerk. Tabajdi Gábor – Szigeti László. Bp., 2020. 99–121.

8 P. Miklós Tamás: A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban. *Új Pedagógiai Szemle* (2007) 9. sz. (<https://epa.oszk.hu/00000/00035/00116/2007-09-mt-PMiklos-Magyar.html>). Legutóbbi megtekintés: 2023. november 15. „A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége első, országos, rendes, vezetőségválasztó közgyűlésére 1947. március 23-án került sor...” kezdetű szöveg helyén.) Az író, filozófus egyetemi tanár Karácsony Sándor 1946-tól volt a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének elnöke, 1948-ban az erősödő kommunista befolyás miatt lemondott vezetői posztjáról. Färber József 1947–1948-ban a szervezet ügyvezető elnöke volt, majd 1948-ban ő is lemondott tisztségéről. Jánosi Sándor volt a regöscserkészlet legismertebb és legnagyobb tekintélyű vezetője. 1956-ban, a forradalom napjaiban megkísérelte a cserkészmozgalom újjáélesztését.

9 Dolmányos István levele Zámbo Istvánhoz. Nagykanizsa, 1946. január 20. DIH.

Dolmányos István ekkor formálódó balos világpépéhez fontos adalék, hogy 1946. február 1-én Nagykanizsáról írt levelét az „Éljen a Magyar Köztársaság!” mottóval kezdte, 1946 decemberében pedig, amikor a regőscserkészek rendszeres téli táborozásán vett részt a Zala megyei Gutorföldén, tapasztalatait a következőképpen summázta a helybeliekről: „a falu minden lakója kiszgazda, illetve sötét (de nagyon sötét) reakciós. Én épp az elnöküknél lakom, kitől, mellékesen szólva 140 holdat vettek el, különben malmos és bankos.”¹⁰

Dolmányos cserkészpályafutásának csúcspontja a Párizs melletti moissoni *jamboree*-n való részvétel volt 1947 augusztusában. A magyar küldöttség létszámát az utolsó pillanatban anyagi megfontolásból kétszáz főre csökkentették. Dolmányos így is bekerült a szerencsés kiválasztottak közé; néptáncosként a kulturális rajhoz tartozott. Élete alkonyán papírra vetett visszaemlékezéseiben ennek kapcsán már pusztán annyit tart említésre méltónak, hogy átúszta a Szajná, a tilalom ellenére „vad viking módjára vágtam ki magam és úsztam be a gőzhajók közé”.¹¹ 1954-ben írt önéletrajzában azt írta, hogy a kint látottak „nyitották fel” a szemét a cserkészmozgalom megítélése tekintetében, s ekkortól kezdett eltávolodni ettől a közegtől.¹²

1948 – ahogy egész Magyarország, úgy Dolmányos István életében is a „fordulat éve” volt. Felvételt nyert az akkor még Pázmány Péter nevét viselő tudományegyetem bölcsészettudományi karára, történelem szakra és egyúttal tagja lett a történelemhallgatókat tömörítő Petőfi Sándor Népi Kollégiumnak. A kollégiumban, melynek igazgatója Pataki Ferenc volt, Dolmányossal együtt tanult a hazai történettudomány számos későbbi ismert és neves képviselője, Litván György és későbbi felesége, Gál Éva, Bartha Antal, Szokolay Katalin, Vörös Antal történészek, Király Gyula irodalomtörténész. A kollégiumot 1948-ban költöztették a Stefánia [Vorosilov] út 59. szám alatti villába, a történészek mellett lakói között néprajzos, filozófus- és földrajzos hallgatók is voltak.¹³

Dolmányos egyetemi beiratkozási és tárgyfelvételi adatokat tartalmazó törzskönyvi lapja önmagában is figyelemre méltó kordokumentum, sajátos „tanúhegye” a kommunista diktatúra térnyerésének a történettudományban.¹⁴ Az újdonsült történészhallgató első két felvett előadását rögtön „Hibás bejegyzés. Töröltetett” pecséttel látták el. Nem Dolmányos hibázott lámpalázás elsőként a rovatok kitöltésénél, hanem a nagypolitika szólt bele a kurzuskínálatba. Éppen ekkor, 1948 őszén távolították el az egyetemről a 20. század első felének iskolateremtő történészét, Domanovszky Sándort. Így Dolmányos már nem hallgathatta az egyetemes és magyar gazdaság- és társadalomtörténetről szóló előadásait. A középkor történelmének kiváló szakértője, Váczy Péter egy év „haladékot” kapott a tisztogatások levezenylőitől, így az ő Forradalmak és forradalmárok a középkorban című kurzusát Dolmányos még felvehette, de 1949-től Váczyt is háttérbe szorították. Dolmányos három tárgyat is hallgatott Szalai Sándortól, a modern hazai szociológia jeles kép-

10 Dolmányos István levele Zámbo Istvánhoz. Nagykanizsa, 1946. február 1., Gutorföldre, 1946. december 30. DIH.

11 Dolmányos István: Válaszúton. Fejlesztés, vagy lázadás? 1953–1957. Egy történész emlékezéseiből. [Kézirat.] (= DIH Válaszúton) DIH Válaszúton, 74.

12 ELTEL DI 1954.

13 Pataki Ferenc: *A Nékosz-legenda*. Bp., 2005. 372–373.

14 ELTEL 450. számú kötet.

viselőjétől.¹⁵ Dolmányos tanárai között már ott voltak az új időszak Moszkvából hazatért reprezentánsai. Lukács György, aki eddigre már a marxista filozófiai gondolkodás elismert alakjának számított, Hegel *A szellem fenomenológiája* című művéről tartott kurzust a történésznövendékeknek, Fogarasi Béla filozófiatörténetet és logikát tanított.

Berend T. Iván, a Magyar Tudományos Akadémia későbbi elnöke, aki Dolmányos után egy évvel, 1949-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait, sok évtized távlatából így emlékezett vissza a bölcsészkarri évekre:

„Bölcsészkarri tanulmányaink színvonala szégyenletesen alacsony volt. A történeti irodalomból úgyszólván semmit sem ismerhettünk meg. Egyetemes történeti 'tan-könyveink' a Szikra Könyvkiadó által publikált, felületes, hibáktól hemzseggő, üresen propagandisztikus világoskék szovjet pártfőiskolai füzetek voltak. [...] Az ideológiai-lag nemkívánatos, elavult 'polgárinak' vagy 'ellenségesnek' nyilvánított munkákat kiselejtezték, illetve külön olvasási engedélyhez kötött zárt állományba helyezték. [...] Nyugati könyvekhez, folyóiratokhoz nem lehetett hozzájutni, az újabb munkákról, vitákról, irányzatokról mit sem hallottunk. [...] Nyelvi követelmények nem voltak, egyedül az orosz volt kötelező, de az is [...] alacsony szinten.”¹⁶

Dolmányos István leckekönyvének tanúsága szerint könnyedén vette az akadályokat, a rovatokban a teljesítendő penzumoknál rendre jeles eredmények szerepelnek. A 3–4. évfolyam négy félévéből háromszor ért el jeles tanulmányi átlagot.¹⁷ Egyetemi tanulmányainak második esztendejét Bukarestben végezte.¹⁸ Az egyetemi politikai életből is aktívan kivette a részét, többek között a történész Dolgozó Ifjúság Szövetsége alapszervezetének titkári pozícióját töltötte be, 1951-ben pedig felvették az Magyar Dolgozók Pártja-tagjelöltek sorába.¹⁹ A róla készített jellemzés – melynek szerzőjét nem ismerjük – érényei mellett az emberi kapcsolatok terén meglévő hibáit, jellegbeli fogyatékoságait is felsorolja. A csoport legjobbja, értelmes, az adott kor és rendszer normái szerint ideológiailag, politikailag fejlett hallgató volt. A hallgatótársaihoz való viszonyban ugyanakkor az elzárkózás, fölényesség, a segítőkészség hiánya jellemezte, és a vizsgákra való felkészülé-

15 Szalai sorsa tömörítve magában hordozza a 20. század összes tragikumát. Munkaszolgálatosként megjárta a bori tábor, barátja, Radnóti ott írt verseit ő menekítette haza. Baloldali szociáldemokrataként elősegítette a kommunista térnyerést a hazai tudományos életben. 1950-ben az államvédelem karmai közé került, Princz Gyula pribékjei brutálisan megkínozták, a Szakasits-per ötödrendű vádlottjaként életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban szabadult. Kolozi Ádám: Herebotozás szociológiai alapokon. https://index.hu/techtud/tortenelem/2020/07/12/szalai_sandor_avh_allambiztonsag_borton_kinzas_kadar-rendszer_jii_jii_szociologia/. (Legutóbbi megtekintés: 2023. szeptember 15.)

16 Idézi Romsics Ignác: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Bp., 2011. 376.

17 ELTEL VIII.I.008.v.2. 249.

18 Dolmányos – állítása szerint – a vihaszarki románok erdélyies ízü tájnyelvét beszélte. Nyelvtudásának és bukaresti tanulmányainak köszönhetően tartalékos tisztí kiképzésétől datálódik ismeretsége a nála fél generációval idősebb Ivános Illés [Ilie Ivanus] erdélyi születésű, románul verselő költővel, műfordítóval. Ivános hozta össze a magyarországi románok lapjának, a Foia Nostrának a szerkesztőségével. A lapban Dolmányos cikket is közölt az 1907. évi román parasztfelkelésről. DIH Válaszúton, 64–65. (Dolmányos említett cikke két részben, a lap 1972. május 15-i és június 1-i számában jelent meg.)

19 ELTEL DI 1954. 2.

sében is megfigyelhető volt bizonyos fokú felületesség, „elkapottság”, ami időnként a jegyein is meglátszott.²⁰

Tudományos pályafutásának következő állomása az aspirantúra volt. Erre sajátos, hibrid formában került sor. Az aspirantúra odaítéléséről a Magyar Tudományos Akadémia (= MTA) Minősítő Bizottsága döntött, képzési helyként viszont az egyetem Orosz Intézetét jelölték ki, amely akkor a Mikszáth téren volt és 1950-től külön karként működött, 1952-től Lenin Intézet néven. Dolmányos aspirantúrájának kezdetén egy újabb átszervezés során a Lenin Intézetből önálló felsőoktatási intézményt hoztak létre, amely az orosz nyelv és irodalom oktatásán túl a marxizmus–leninizmus hazai káderállományát is képezte. Az intézet a szovjet tudományos, kulturális térfoglalás előretolt bástyája volt, az egyes területek, irodalom, történettudomány irányítására szovjet professzorok érkeztek Magyarországra. Dolmányos témavezetője Alekszandr Vasziljevics Fjodorov²¹ leningrádi történelemszakközvetítő lett. A magyar–szovjet viszony aszimmetrikus jellege ezen a szinten is éreztette hatását. Bár Dolmányosnál az aspirantúra tárgykörét a Szovjetunió története adta, maga a rendszer nem nyújtott lehetőséget arra, hogy egy aspiráns kiutazzon a Szovjetunióba és ott elmélyült levéltári kutatásokat folytasson. Emiatt született az a döntés, hogy Dolmányos magyar témával, a századelő koalíciós időszakának történetével foglalkozzon és kandidátusi értekezésének megírásához már megkezdett kutatásait folytassa. Már az értekezés munkacíme is tükrözte a korszellemet: *A néptömegek forradalmi mozgalma és Wekerle koalíciós kormányának néppellenes, hazaáruló politikája*.²² A végleges cím az 1960-as leadásra *Fejlesztés a koalíció előtörténetéből 1901–1904* formára finomodott.

Élete alkonyán írt visszaemlékezéseiben Dolmányos nagy teret szentel az intézetben uralkodó légkörnek, az ott folyó munkának, a hallgatók és oktatók jellemzésének. Sorait olvasva anakronisztikusnak hat, ahogyan több évtized távlatából, a rendszerváltást követő években mindennek a mércéjévé a szovjet–orosz tudományosságot, az ehhez való viszonyt teszi meg. Komolyan hangoztatja, hogy valódi szellemi pezsgést a szovjet tudósok hoztak az áporodott magyar szellemi életbe, a tudományos munkák értékét, saját tanárait, pályatársait aszerint ítéli meg, hogy azok mennyiben építenek a szovjet tudomány eredményeire, módszereire.

A Lenin Intézetnek új helyszínre, a Szabadság téri reprezentatív Tözsde-palotába költöztetésében Dolmányos szimbolikus mozzanatot látott. „Példamutatónak tartom, hogy a kormányzat ilyen nyomatékos hangsúlyt helyezett a világtörténelmi fejlődés által

20 ELTEL 103. Történelmi Intézet. A. Iktatott iratok, 1953–1957. Ezúton szeretnénk megköszönni György Lászlónak, hogy az iratra felhívta a figyelmünket és annak másolatát (más iratokkal egyetemben) a rendelkezésünkre bocsátotta.

21 Alekszandr Vasziljevics Fjodorov (1909–1969), a történelemtudományok doktora (1951). 1944–1962 a Leningrádi Állami Egyetemen a Marxizmus–Leninizmus Alapjai Tanszék docense. Ezt követően különböző moszkvai felsőoktatási intézményekben tanított, például a Moszkvai Állami Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében. Szakterülete a 19. század, és a 20. század elejének forradalmi mozgalmi, valamint a katonai reformok története volt.

22 DIH Válaszúton, 2–3.; Dolmányos István kandidátusi értekezésének anyaga. Dolmányos István levele a Tudományos Minősítő Bizottsághoz. 1954. április 14., Hanák Péter levele a Tudományos Minősítő Bizottság elnökéhez. 1954. április 15. Magyar Tudományos Akadémia (= MTA) Könyvtár és Információs Központ. Levéltár. (= KIK) 876/1.

napirendre tűzött orosz-orientáció jobb eszmei és nyelvi megalapozására.” Az amerikai nagykövetségnek is otthont adó térről – mint írja – eltűnt a „rég, sovinszta monomen-tum” [sic], „Rothermer Lordnak a határrevízió nevében emelt szobra se nyújthatott enyhülést az akkori követségi uraknak, mert ezt az álló figurát, amelyen a Horthy-korszakban ott láthattuk az un. Nagy Magyarország uszító térképét [...] eltávolították onnan”.²³ Helyükbe a szovjet katonai emlékmű, valamint a Lenin Intézet homlokzatára a vörös csillag és vörös lobogó került – Dolmányos szerint – az amerikai követség munkatársainak nagy bosszúságára.

Hiba volna azonban a Lenin Intézetet önmagában valamiféle „janicsárképzőnek” gondolni, ami számolatlanul bocsátotta ki magából a Rákosi-rezsimet feltétlenül kiszolgáló kádereket. Sok kiváló fiatal oktatója volt és sok hallgató ifjonti hévvel éppen az itt kapott tudással felvértezve ütött meg kritikus hangot és kérte számon a rendszeren elmélet és gyakorlat kettősségét.²⁴ Dolmányos visszaemlékezéseiben mindez az intézet oktatóinak és hallgatóinak eszmei megingásaként, a falak közé beszivárgó ellenzéki, reakciós szellemként csapódik le. A „tudatos szabotázs” részét képezte, szerinte, az orosz nyelv tanulásának elhanyagolása is. „A marxista tagozaton nyelvi elbizonytalanodás is bekövetkezett: sokan nem tanulták meg alaposan az orosz nyelvet és így nem tudták megfelelőképpen követni a szovjet professzorok előadásait.”²⁵

Dolmányos kicsit kívülről volt az Intézetben, annak sem oktatói, sem hallgatói állományához nem tartozott. Mégis viszonylagos beágyazottságára enged következtetni, hogy – állítása szerint – 1954-ben őt kérték fel a Sztálin halálának egyéves évfordulója alkalmából rendezett megemlékezés előadójának. Visszaemlékezéseiben terjedelmes részt szentel az említett mozzanatnak. A szöveg itt is többregegy, az elemzéshez tudni kell, hogy Dolmányos közel négy évtized távlatából, magát már minden bizonnyal sértett, méltánytalanul mellőzött embernek érezve konstruálja meg saját korábbi énjét. Az olvasó szeme előtt egy csökönyös sztálinista alakja bontakozik ki, aki a reakcióval és rágalmakkal szemben hivatott védelmezni Sztálin államférfiúi nagyságát és elévülhetetlen történelmi érdemeit. Megengedve ugyan, hogy azért eme hatalmas teljesítmény során előfordultak hibák is, minden élesebb kritikai hangot a „Sztálin-ócsárlás” kategóriájába sorol, amely – értelmezésében – a hitleri propaganda és a Horthy-korszak politikai ponyvairódmának maradványa. Az 1990-es években született szövegrészben Nagy Imre és Lukács György is lényegesen több bírálatot kap Dolmányostól, mint a „zseniális grúz”.²⁶

Kandidátusi elővizsgáinak letételét követően Dolmányos 1955. január 1-étől az Eötvös Loránd Tudományegyetem (= ELTE) Bölcsészettudományi Kar Szovjetunió Története Tanszékére, majd a Kelet-Európa Történeti Tanszékre került adjunktusként. Vagyis visszatért oda, ahonnan pályája hallgatóként, majd gyakornokként elindult, s ahol majd évtizedek múlva véget fog érni. Ráadásul 1955–1956 folyamán a Szovjetunió Története Tanszék gya-

23 DIH Válaszúton, 31–32.

24 Licskó György: Az egykori Lenin Intézet és filozófia szakos diákjai az 1956-os forradalom időszakában. *Múltunk* (2010) 2. sz. 105–121. Az intézet diákjai aktívan részt vettek az egyetemisták műgyűléseken, voltak, akik csatlakoztak a nemzetőrséghez, a kollégium épületében fegyvereket is tároltak.

25 DIH Válaszúton, 42.

26 Uo. 45–50.

korlatilag egyszemélyes tanszékként működött. Amint a tanszéki munkáról készített összefoglaló jelentésből kiderül, a szovjet A. N. Kitusin professzor és a mellette jórészt tolmácsként működő Popovics György távozása után Dolmányos István adjunktus maradt a tanszék egyetlen kinevezett oktatója, melléje még egy aspiráns volt beosztva. Nem véletlen, hogy az említett dokumentumban Dolmányos a „jobboldali elhajlás” elleni harc, a hallgatókkal való rendszeresebb foglalkozás szükségessége, a tananyag korszerűsítése mellett a legfontosabb teendőnek újabb tanszéki oktató(k) kinevezését jelölte meg, mivel tarthatatlan állapot, „hogy egy oktató kényszerül előadni a szovjet népek történetét az őskortól napjainkig”.²⁷

Dolmányos végül 1960 novemberében adta le és 1961 tavaszán védte meg kandidátusi értekezését. A bírálóbizottság elnöki tisztét Andics Erzsébet töltötte be, opponensei Hanák Péter és Mérei Gyula voltak. Mindkét bíráló megállapította, hogy Dolmányos munkája messzemenően meghaladja a kandidátusi értekezések színvonalát. Kifogásolták ugyanakkor a munka óriási, 800 oldalas terjedelmét, és ezzel összefüggésben azt, hogy a szerző sokszor felesleges részletességgel tárgyal az értekezés témájához szorosan nem kapcsolódó kérdéseket.

Dolmányost egyik opponenséhez, Hanák Péterhez ekkor már bonyolult viszony fűzte. A nyolc évvel idősebb Hanák az egyetemen tanára volt Dolmányosnak. A zsidó származású, munkaszolgálatot is megjáró Hanák tagja volt annak az „ifjútörököknek” is nevezett generációnak, amely az idősebbek (Andics Erzsébet, Nemes Dezső, Molnár Erik stb.) mögött aktívan kivette a részét a kommunista hatalomátvitelben a történettudomány területén.²⁸ 1953-tól kezdve fokozatosan eltávolodott korábbi nézeteitől, az 1956-os forradalomban játszott szerepe miatt pedig egyetemi oktatói állásából eltávolították, ugyanakkor továbbra is az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa maradhatott. Dolmányos István kandidátusi védésére már e fordulatokat követően került sor. Az 1990-es években írt visszaemlékezéseiben Dolmányos az események utólagos ismeretében viszonyuk alakulásáról, a világról alkotott értékítéletük távolodásáról meglehetősen bizarr képet tár az olvasó elé. Egy Hanáktól 1954-ben kapott levél félmondatába kapaszkodik bele és e köré szövi konstrukcióját. Ebben Hanák azt írta neki – Dolmányos szavaival –: „Ne feledjem, hogy nemcsak történészország létezik!” Majd, mintha csak 1957-et írnának, kifejti, hogy a szélsőjobboldali reakció szellemi terrorja 1953-tól kezdve egy ellen-közélet létrehozásán munkálkodott, ami Hanákat is beszippantotta. Az ominózus félmondatból felhívást olvasott ki az ehhez az ellen-közülethez való csatlakozásra. Innentől kezdve sajnálta „barátját” és aggodalommal figyelte közszereplését, azt, hogy miként vált Hanák személyében is az 1956-os „ellenforradalom” áldozatává. Majd megfogalmazta maga és a reménybeli olvasók számára a megfellebbezhetetlen verdiktet: a szocialista közéleten kívül nincs élet, „bármiféle ellen-közélet csupán szakadékhoz vezethet”.²⁹

27 ELTEL 10. Történettudományi Kar. B. A Dékáni Hivatal iktatott iratai, 1956. 151–267. sz., 1955 évi iktatás nélküli iratok.

28 Romsics: *Clio bűvöletében*, 356–377.

29 DIH Válaszúton, 62.

Azt nem tudni, hogy a kandidátusi védés időpontjában az 1956-os történések és következményei milyen lenyomatot hagytak Hanák és Dolmányos viszonyán, mennyiben befolyásolták az opponensi véleményt. Tény, hogy Hanák Péter huszonegy oldalas véleményt készített az opusról, melyben a méltatás mellett bőséges teret szentelt – mégoly udvarias formába csomagolt – kritikai megjegyzéseinek is. „Ha úgy tesszük fel a kérdést: arányban áll-e a disszertáció új és lényeges mondanivalója a terjedelmével, akkor az új-kori politikátörténet iránti minden rokonszenvünk ellenére sem tudunk egyértelmű igennel felelni.” A munkát azonban minden hiányossága mellett „a dualizmus korával foglalkozó marxista politikátörténet eddig legalaposabb, legjelentősebb teljesítményének” nevezte, és T. Mérei Gyulával egyetemben a legmelegebben ajánlotta a kandidátusi fokozat odaítélését a szerzőnek, amit a bírálóbizottság egyhangúlag támogatott.³⁰ A kandidátusi fokozat megszerzésével Dolmányos István immár teljes jogú tagja lett a korabeli hazai történészszakma elitjének.

„Túlságosan önkritikus a Szovjetunió nevében”³¹

Dolmányos István 1968 nyarán kapott felkérést egy új, egykötetes, korszerű Szovjetunió története megírására, aminek annál nagyobb volt az aktualitása, mivel a magyarul hozzáférhető egyetlen kézikönyv még mindig az Anna Pankratova által összeállított háromkötetes összefoglalás volt 1950-ből. Az Magyar Szocialista Munkáspárt (= MSZMP) kiadója, a Kossuth Kiadó jól érezte meg az idők változását és nem véletlenül bízta meg azt a Dolmányos Istvánt a könyv elkészítésével, aki már hosszú idő óta tartott főkollégiumot az ELTE bölcsészkarán és jegyzetet is írt a témából – ráadásul egykori tanítványai szerint igen szakszerűen. Elmondásuk szerint kiváló előadó volt, akinek tömegesen látogatták az óráit, mert először beszélt nekik őszintén, az igényelt részletességgel a sztálini kor törvénysértéseiről.³²

Nagyon is megfelelt tehát az általános reformhangulatnak ez a könyv, amelynek szerződését 1968. július 3-án írták alá. A szerző egy évvel ezt követően adta le kéziratát. A Kossuth Kiadó által az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága részére később készített igazoló jelentésből az világlik ki, hogy igen problémásan ment a kiadói munka.³³ A könyvet Arató Endre, a kiváló Kelet-Európa története kutató (akinek egyébként nem a Szovjetunió története volt a szakterülete) bírálta, majd decembertől februárig tartó szerkesztési folyamat vette kezdetét, amelynek során számos ponton korrigálásra kérték a szerzőt,

30 Hanák Péter opponensi véleménye. MTA KIK 876/1.

31 A cikk e része jelentős mértékben a Szvák Gyula – Farkas Ádám: „Túlságosan önkritikus a Szovjetunió nevében” [*Népszava* 2023. augusztus 27.] című íráson alapul.

32 Glatz Ferenc (később az MTA elnöke), Izsák Lajos (később az ELTE Történeti Intézetének igazgatója) és Szász Zoltán (később az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója) egymástól függetlenül idézték ezt fel Szvák Gyulának.

33 Jelentés Dolmányos István: A Szovjetunió története c. művéről (név nélkül). 1972. március 28. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) M-KS 288. f. 36. Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály, 1967–1988. 1972/24.

aki ezt rendre visszautasította. Tavasszal ezért újabb lektort bíztak meg Vass Henrik, a Párttörténeti Intézet igazgatója személyében. Végül úgy adták le a nyomdába a kéziratot szeptember elején, hogy számos helyen önkényesen belenyúltak a szövegbe³⁴ és a biztonság kedvéért a második tördelt lenyomatot Óvári Miklósnak, az MSZMP Központi Bizottság titkárnak is elküldték ellenőrzésre.³⁵

Úgy tűnhetett, megérte az egyéves csúszás. Amikor a kötet végül 1971 őszén megjelent, akkor számos ismertetés, recenzió üdvözölte a magyar sajtóban.³⁶ A hazai történészszakma részéről mások mellett Ránki György a *Magyar Hírlap* hasábjain méltatta a magyar szerző tollából született első Szovjetunió-történetet, Dolmányos vállalkozásának újszerűségét, azt, hogy a mű egyszerre szól a tudományos közeghez és a szélesebb olvasóközönséghez. Különösen az orosz-szovjet történelem európai kontextusba ágyazása, a forradalom előzményeinek bemutatása, a szovjethatalom és a szovjet állam első, „hősi korszakának” ábrázolása voltak olyan mozzanatok a könyvben, melyek kivívták Ránki elismerését. Szaktörténészről lévén szó, Ránki bíráló megjegyzéseivel sem fukarkodik. Kifogásolja mindenekelőtt, hogy az 1920-as évek második felétől az addigi elemző, problémafelvető történelmi attitűd megváltozik, leíró jellegűvé válik. A személyi kultusz bűneinek elítélésében a szöveg határozott és egyértelmű, adós marad ugyanakkor a jelenség okainak és következményeinek elemzésével. A gazdaságtörténeti részeknél pedig nem kellően kritikusan vizsgálta számadatok, statisztikák halmozásával kívánja érzékeltetni a fejlődés léptékét. Összességében azonban Ránki annak a véleményének adott hangot, hogy a vállalt feladatot Dolmányosnál jobban senki nem tudta volna megoldani Magyarországon.³⁷ E. Fehér Pál néhány héttel korábban, 1971. november 7-én megjelent méltatása a *Népszabadságban* talán még több elismerést és még kevesebb kritikai észrevételt tartalmaz. Utóbbiak elsősorban a szovjet kulturális élet ábrázolásmódjára vonatkoznak, E. Fehér a lap kulturális rovatának vezetője volt. „Tárgyias hangvétele, okos elemzései, hallatlan adatgazdagsága – mind-mind olyan erények, melyek művét hosszú ideig nélkülözhetetlen munkává emelik” – írja E. Fehér, aki igen tájékozott volt orosz-szovjet és más kelet-európai ügyekben, és már akkor vezető reformkommunista újságírónak számított.³⁸ Kevéssel fél évvel később aztán már magyarózkodó feljegyzést kellett írnia a *Népszabad-*

34 „... általánosítottuk és rövidítettük a Sztálin személye körül kialakult kultusz és törvénysértések értékelését. Így például az 1937–38-as perek eredetileg kb. 4 oldalt tettek ki, ezt kb. egynegyedére redukáltuk. Ugyanígy kihagytuk a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos, Sztálin hibájául felrótt törvénysértések döntő többségét, és a háború utáni törvénysértések felsorolásából is alig hagytunk meg valamit.” Jelentés Dolmányos István: A Szovjetunió története c. művéről (név nélkül). 1972. március 28. MNL OL M-KS 288. f. 36. 1972/24.

35 Uo.

36 Még a *Magyar Rendőr* [1971. november 4. 14.] is hírt adott róla.

37 Ránki György: Első magyar nyelvű összefoglaló mű a Szovjetunió történetéről. *Magyar Hírlap* 1972. november 27.

38 E. Fehér Pál: Magyar könyv a Szovjetunió történetéről. Jegyzetek Dolmányos István munkájáról. *Népszabadság* 1971. november 7. 13.

ságot *de facto* irányító Rényi Péternek,³⁹ majd 1972. április 11-én az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága elmarasztaló határozatot hoz a kötetről.⁴⁰

Mi történt ez idő alatt? Annak ellenére, hogy a könyvet a legmagasabb ideológiai szinten hagyták jóvá, a Bizottság előkészítő anyagaiban található újabb keletű bírálatok már a hibákra tették a hangsúlyt. Lipkovics Károly, a Pártfőiskola tanszékvezető-helyetese szerint:

„A könyvnek jobban kimunkált, markánsabban megírt, ideológiai és politikai szempontból is elfogadhatóbb részei főképpen az 1945 előtti periódusok ábrázolásában találhatóak. A második világháború utáni szakaszok leírása mozaikszerű, vérszegény, helyenként pedig roppant gyöngöe [...] Csak a szocialista építés alapkoncepciójának, a politika alapképlete helyességének az elismerése talaján vethetők fel a hibák, hatalmi túlkapások és súlyos fogyatékoságok, amelyek a szóban forgó periódusban kialakultak és fokozatosan erősödtek [...] Dolmányos – bár utal a felbukkanó bonyodalmakra, s a vezetésben előforduló hibákra –, az 1959–1964-es években alkalmazott politikát minden részletében a XX. pártkongresszuson kialakított koncepció logikus folytatásának és alkotó továbbfejlesztésének tartja. Ennek a szakasznak a megítélésében a tények rovására gyakran érzelmi motívumok játszanak szerepet, s nem is derül ki világosan a könyvből, hogy 1964–1966-ban a Szovjetunióban miért volt szükség a politika több fontos részelemének a felújítására.”⁴¹

Lipkovics Károly tehát lényegében a „hatalmi túlkapások” kontextualizálását és Hruscsov leváltásának okait hiányolja a kötetből.

Szabó Bálint, a *Párttörténeti Közlemények* felelős szerkesztője három fő probléma köré csoportosítja ellenvéleményét: a mensevikek nem kellően kritika alá vont szerepére, a személyi kultusz túlságos időbeli kiterjesztésére, a „jugoszláv-kérdés” – jugoszláv szempontból – kelleténél empatikusabb megközelítésére. És végül:

„Értékelése után nehezen érthető meg, miért került sor Hruscsov leváltására, s miért kellett harcot hirdetni a szubjektivizmus ellen 1964 októberében, valamint miért vált újra szükségessé a vezetés kollektivitásának erősítése. Hruscsov leváltásának ismeretetésénél a szerző távolról sem olyan ’objektív’, mint a sztálini személyi kultusz elítélésekor.”⁴²

Ezeket a véleményeket azok után kérték be, hogy az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága 1972. március 14-én

39 Feljegyzés Rényi Péter elvtárs részére. 1972. március 18. MNL OL M-KS 288. f. 36. 1972/24.

40 Jegyzőkönyv az Agit. Prop. Bizottság 1972. április 11-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 41. Agitációs és Propaganda Bizottság (Társadalompolitikai Bizottság), 1962–1989. 179.

41 Lipkovics Károly: Megjegyzések Dolmányos István: „A Szovjetunió története” c. könyvéhez. 1972. március 26. MNL OL M-KS 288. f. 36. 1972/24.

42 Szabó Bálint feljegyzése Dolmányos István könyvéről. 1972. március 17. Uo.

„... megbízza a KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályát, valamint a KB Agit. Prop. Osztályát, hogy vizsgálják meg: sérti-e politikai érdekeinket Dolmányos István: A Szovjetunió története c. munkája, és Varga János felelős kiadásában megjelentetett »Sorsforduló« c. dokumentumgyűjtemény. A vizsgálat eredményét a két osztály terjessze elő az Agit. Prop. Bizottság április 11-i ülésén.”⁴³

Minden ezek alapján a két érintett MSZMP-osztály 1972. április 6-i jelentésében ezt állapítja meg:

„A könyv valóban okot ad politikai kifogásokra is:

- Az 1905-ös forradalom bemutatásakor különösen a mensevikek értékelése hagy kívánnivalót, elsikkad a bolsevikok és mensevikek közötti különbség, a nézeteltérések forrása.
- Leginkább kifogásolható a személyi kultusz, Sztálin tevékenysége és a törvényt sértések több helyen történő tárgyalása, részletező leírása.
- A jugoszláv kérdést a szerző egyoldalúan úgy állítja be, hogy a jugoszláv kommunisták az 1948-at követő években maximálisan alkalmazkodni igyekeztek országuk adottságaihoz, de ezt az SZKP akkori vezetése nem méltányolta megfelelően.
- A könyv értékelése alapján nehezen válik érthetővé, hogy miért került sor 1964 októberében Hruscsov leváltására, s miért kellett harcot hirdetni a szubjektivizmus ellen, miért vált újra aktuálissá a vezetés kollektivitásának erősítése.”⁴⁴

Az Agitációs és Propaganda Bizottság ezt követő, április 11-i ülése mindezt megismétli, majd a következő döntést hozza:

„Az Agit. Prop. Bizottság állást foglal amellett, hogy bátorítani kell a szocialista országok történetének hazai kutatását. Szükségesnek látja viszont, hogy az illetékes könyvkiadók, állami és társadalmi szervek konzultáljanak megfelelő külföldi partnerszerveikkel a szocialista országok és testvérpártok történetével kapcsolatos alapvető művek megjelentetése előtt. Gondoskodni kell arról, hogy a műről a 'Századok'-ban mértéktartó kritika jelenjék meg, amely méltatja az első ilyen jellegű kezdeményezést és utal a kötetben nem megoldott problémákra, illetve hibákra is. Az Agit. Prop. Bizottság a könyv betiltását nem tartja indokoltnak. A megjelent 10.000 példány lényegében elfogyott, a Kossuth Kiadó terjesztői hálózatában és raktárában található mintegy ezer példányt zárolják. Az Agit. Prop. Bizottság a könyv átdolgozott második kiadását egyelőre nem látja célszerűnek.”⁴⁵

43 Jegyzőkönyv az Agit. Prop. Bizottság 1972. március 14-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 41. 177.

44 Jelentés a „Sorsfordulók” és „A Szovjetunió története” című könyvekről. 1972. április 6. MNL OL M-KS 288. f. 36. 1972/24.

45 Jegyzőkönyv az Agit. Prop. Bizottság 1972. április 11-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 41. 179.

Ha a „párhuzamosan futó” „Sorsfordulók” című kötet ügyét nézzük,⁴⁶ amelynek szerkesztői pártfegyelmet kaptak és amelyet utólag betiltottak, Dolmányos István jól megúsza a következő formulával: „A Bizottság megállapította, hogy a könyvben a szerző a Szovjetunió történetének marxista igényű feldolgozását kívánta nyújtani, de néhány kérdésben vitatható és vitatandó álláspontot foglalt el.”⁴⁷ Retorzió nem érte, a könyvét nem tiltották be, ami valljuk meg, különös is lett volna azok után, hogy Óvári Miklós engedélyezte azt. Arról nem is beszélve, hogy a szakma és a közönség részéről fogadtatása kifejezetten pozitív volt.

De mégis: miért fogyott el hirtelen körülötte a levegő? A titok nyitjára egy 1972. január 26-i névtelen „Feljegyzés” derít fényt, amire aztán a bizottsági határozat is utalt, ugyanabból az MSZMP-állagból. Idézzük ezt teljes terjedelmében:

„Kádár elvtárs az újságírók tanácskozásán aláhúzta, hogy 1919-et nem helyes egyrészt-másrészt értékelni, nem helyes, ha a nagy történelmi jelentőségű eseményt az elkövetett hibák felsorolásával mutatják be. Üdvözlük ezt a nézetet és szeretnék, ha a Szovjetunió történelme értékelésénél is ilyen alapállással értékelnének, akik a SZU-ról írnak. Dolmányos mikroszkóppal szedte össze az elkövetett hibákat, amelyek külön-külön igazak, de így bemutatva tendenciózus megközelítése a történelmi eseményeknek. Tudomásuk szerint a szerző nem konzultált szovjet történészekkel. Ha SZU-ban más országgal kapcsolatos anyag jelenik meg minden esetben felkeresik az adott ország illetékeseit és egyeztetik a kérdéseket. A könyv tartalmaz olyan részeket, amelyek a jelenlegi Központi Bizottság munkájának bírálata. Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ők, az SZKP minden alkalommal az adott ország pártjának határozatai alapján foglal állást. [Sic!] A Népszabadságban megjelent kritika nagyon feldicsérte a könyvet és a szerző módszerét, azt ugyanis, hogy nem mai szemmel, hanem az adott történelmi események tükrében az akkori idők szemüvegén keresztül vizsgálta a történeteket. Ez a megállapítás nehezen lenne védhető. A kritikában hivatkoznak szovjet történészeire, csak arról feledkeztek meg, hogy Veszeloovszkijt éles kritika érte helytelen egyoldalú történet szemlélete miatt, s hogy nem a SZU-ban él, valahol Nyugaton ágál a SZU ellen.”⁴⁸

Az idézett jelentést a moszkvai nagykövetség juttatta el a Pártközponthoz és Leonyid Moszinnak, a Szovjetunió Kommunista Pártja (= SZKP) Külügyi Osztálya alosztályvezetőjének szavait tolmácsolja.⁴⁹ A magyar fél nem engedhette meg magának – különösen miután Brezsnyev februárban kioktatta Kádárt a magyar helyzetről –, hogy ignorálja a szov-

46 A két kötet párhuzamos sorsáról lásd Standsky Éva: Berzenkedők és tabusértők. A magyar–szovjet kulturális viszony a hatvanas években. *Élet és Irodalom* 2003. december 19. 8–9.

47 Uo.

48 Feljegyzés Dolmányos István „A Szovjetunió története” című könyvéről. Moszin elvtárs a következő kritikát mondta. 1972. január 26. MNL OL M-KS 288. f. 41. 179.

49 MSZMP Központi Bizottsága Tudományos Közoktatási és Kulturális Osztály. Agitációs és Propaganda Osztály. 1972. április 6. MNL OL M-KS 288. f. 36. 1972/24.

jet panaszt, annak minden képtelensége ellenére.⁵⁰ A „Nyugaton ágáló” Sztyepan Veszelovszkij akadémikus például, akire E. Fehér Pál jó érzékkel hivatkozott, ekkor már rég halott volt, korszakos műve 1963-ban posztumusz kiadásban jelent meg. Abszurd volt továbbá már akkor is tudományos berkekben az az elvárás, hogy minden, Szovjetunióval kapcsolatos kérdésben előzetesen konzultáljanak a szovjetekkel. Az azonban kétségkívül normává vált, hogy amit a szovjetek nem írnak le magukról, azt nem illik (szabad) másoknak sem bolygatniuk.

Az idők változtak. 1972-ben már nem szívesen olvasták a szovjet hivatalosságok például a következő sorokat országuk történetéről:

„Sztálin, ahelyett, hogy megmaradt volna az elvi eszmecserénél, mérhetetlenül felnagyította a nézeteltéréseket, és semmivel sem indokolható módon, hatalmi szóval kívánta eldönteni a vitát. Személyi manőverekkel kísérletezett a jugoszláv párton belül, majd megszakította a normális állam- és pártközi kapcsolatokat. Az SZKP akkori vezetősége nem méltányolta megfelelően a jugoszláv kommunisták törekvését, amellyel maximálisan alkalmazkodni igyekeztek az országuk adottságaihoz. 1949-ben és 1950-ben, Sztálin nyomására, a Tájékoztató Iroda imperialista ügynököknek, kémeknek, sőt fasisztáknak nyilvánította a JKP vezetőségét, azt állítva, hogy Jugoszláviában megszűnt a szocializmus.”⁵¹

De a saját, XXII. kongresszusuk túlságosan dicsőítő értékelése sem számított már politikailag korrektnek:

„A XXII. kongresszus egész tevékenységét a forradalmi újítás hatotta át. Az alkotás szelleme győzedelmeskedett a konzervativizmus maradványai felett. A politikában vereséget szenvedett a személyi kultusz, a gazdasági életben a szubjektivizmus, a technikában a távlattalan rutinmunka, az elméletben a dogmatizmus, végül a propagandában a betűrágás.”⁵²

Mindez pedig azzal függött össze, hogy Brezsnyev éppen hogy nem Hruscsov folytatásaként tekintett magára. Mondhatnánk, Dolmányos István „egy brosúrával” lemaradt, amikor mintegy kritikát megfogalmazva, ekként értékelt: „Főleg az okozott problémát, hogy a felmentésről szóló közlemények nem utaltak Hruscsov érdemeire.” Mentségére szolgált – a szó szoros értelmében –, hogy ezeket a kremlinológiai „finomságokat” láthatólag a magyar politika vezetői sem azonnal értették (vagy akarták érteni).

Az idő tájt – Dalos György szíves közlése szerint – a Kossuth Kiadó környékén terjedt egy városi legenda. Hogy tudniillik Aczél György azt találta mondani Sík Endre *Vihar a*

50 Kádár Brezsnyev meghívására 1972. február 11–14. között zavidovói vadászaton tartózkodott. Itt a szovjet pártfőtitkár „elvtársi hangnemben” fejtette ki tiltással egyenértékű „személyes véleményét” a magyar gazdaságban a reformok kapcsán tapasztalható nemkívánatos jelenségekről. Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza*. Bp., 2003. 238–243.

51 Dolmányos: *A Szovjetunió*, [I.] 423.

52 Uo. 466–467.

levelet című memoárja betiltása kapcsán: „túlságosan önkritikus volt a Szovjetunió nevében”. És ugyan ezt nem hangoztatták Dolmányos István esetében, de a fentiek ismeretében neki sem volt más hibája.

A történet azonban abszurd fordulatot vett. Miközben a párt illetékes grémiumai hónapokig „szakértették” a szovjet történelmet, és a Kossuth Kiadó derék szerkesztői már előtte egy évig gyomlálták a könyvet ideológiailag és politikailag, aközben 1976-ban a Tankönyvkiadónál gond nélkül megjelenhetett Dolmányos István: *A Szovjetunió története. 1917–1966* című, 1970-es egyetemi jegyzetének változatlan utánnomása. Egyebek mellett a következő szöveggel: „1936. augusztus 19–25-én zajlott le a következő, kész koncepcióból kiinduló, koholt vádak és »bizonyítékok« alapján lefolytatott politikai per, másképpen az első nagy nyilvános trockista–zinovjevista per (»a tizenhatok pere«)”, amelyet még további 45 sorban részletezett Dolmányos István.⁵³ A Kossuth Kiadóban megjelent könyvben ebből a következő – és a szovjetek által így is sokallt – rész maradt: „1936–1937–1938-ban a volt trockista–zinovjevista–buharinista ellenzék tagjait bíróság elé állították és nagy részüket kivégezték.”⁵⁴

A *Szovjetunió története* körüli felhajtás nem hatott negatívan Dolmányos István pályájára. Semmilyen publikálási tilalom alá nem esett, még ugyanebben az 1972-es évben a Gondolat Kiadó megjelentette a *Finnország története* című kötetét, amely pozitív kritikákat kapott.⁵⁵ Más kérdés, hogy a rendszerváltás után Bereczki András finnugor-szakértő már úgy írt róla, hogy „a 20. század bemutatása az ideológiai megszorítások béklyóiban maradt”.⁵⁶ S valóban, a 20. századi és különösen a finn–szovjet háborúról írt rész minden szovjet elvárásnak megfelelt volna.⁵⁷

A Kossuth Kiadónak sem vette el a kedvét a néhány évvel azelőtti meghurcoltatás: az októberi forradalom hatvanadik évfordulójára szánt nagy szintézis megírására szintén Dolmányos István kapott megbízást. Az igaz, hogy a mű csak 1979-ben jelent meg. A késés látszólag megint megérte, mert a *Ragyogó Október* kétségtől monumentális mű lett (688 oldal), ám inkább abban az értelemben, ahogyan Krausz Tamás találóan minősítette: „neobarokkos” összefoglalás.⁵⁸ Itt nemcsak az emelkedettségében is áporodottságot árasztó stílusról van szó, mint például az Utószó nyitó képzavarában:

„Amikor tovazúgtak az orosz forradalmak, 1919 januárjában Szverdlov visszatekintett az elmúltakra. Az előző hónapok sokszor kápráztató kavargásából, abból, hogy ellenfelek a demokrácia és a szocializmus jelszavaival törtek a valódi demokrácia, az iga-

53 Dolmányos István: *A Szovjetunió története. II. 1917–1966. Egységes jegyzet.* Bp., 1976. 219–220.

54 Dolmányos: *A Szovjetunió*, [I.] 347.

55 Lásd pl. Niederhauser Emil recenzióját a könyvről. *Századok* 107 (1973) 1001–1004.

56 Bereczki András: A finn és az ész-történelem kutatása Magyarországon. In: *125 éves a budapesti finnugor tanszék. Jubileumi kötet.* Szerk. Csepregi Márta – Domokos Péter. Bp., 1998. 127.

57 „A néhány hónapig tartó ún. téli háború (talvisota) a finn reakció részéről csak előjátéka volt a fasiszta koalícióval közösen melengetett nagyobb szovjetellenes hadjáratnak.” Dolmányos István: *Finnország története.* Bp., 1972. 392.

58 Krausz Tamás: *Lenin. Társadalomelméleti rekonstrukció.* Napvilág, Bp., 2008. 80.

zi szocializmus ellen. A forradalomban nincs annál fontosabb, mint hogy teljesen világosságot teremtsünk.”

Még szerencse – írja már Dolmányos István – hogy „a marxizmus szellemiségével felfegyverzett történész meg tudja érteni az Októberi Forradalom hőseinek pozitív forradalmi átalakító küzdelmét, s ezért nem kerülhet olyan lelkiismereti konfliktusba, mint a nagy francia forradalom híres historikusa, Michelet”.⁵⁹

Az a nyelv, amelyen a szerző beszélt, már nem az 1970-es évek végének magyar történész nyelvezete volt. És nemcsak formailag, de tartalmilag sem volt az. Bárki más az akadémiai történetírásban óvakodott volna például a következő aktualizálásoktól:

„Az utolsó másfél évtized folyamán a forradalom óta lezajlott előkészítő munka alapzatán szinte minden esztendőben elveszett egy amerikai gazdasági rekord a szovjet fejlődés javára... közel az idő, amikor általában az Egyesült Államok teljesítményeinek megkettőzéséről értesülhetünk.”⁶⁰ [Kiemelés az eredetiben.]

Az is igaz azonban, hogy e kötet kapcsán már nem protestáltak a szovjetek.

A „megbicsaklás”

A fenti két könyv megjelenése közötti időben került sor Dolmányos István nagydoktori védésére, majd professzori kinevezésére.

Dolmányos István az 1960-as években kétségkívül elismert, népszerű szakembernek számított. Volt minisztériumi főelőadó, a *Népszabadság* munkatársa, a Műegyetem vendég-oktatója másodállásban, 1967–1969 között a Magyar Történelmi Társulat titkári tisztségét is betöltötte. Számos szakcikke jelent meg, gyakran hívták ismeretterjesztő előadásokra, tudományos diskurzusokra, védésekre, még a *Ki* miben tudós? című kiemelkedő nézettségű TV-műsorban is „játékvezetőként” szerepelt.⁶¹ Az 1970-es években mindez látszólag folytatódott, sőt, a fentiek tanúsága szerint még nagyobb tudományos magaslatokat hódított meg.

Kétségkívül ilyen magaslat volt nagydoktori értekezése, amelynek már benyújtása és megvédése sem volt azonban problémamentes és bizonyos szempontból kuriózumnak számított a hasonló eljárások történetében. Témája, *A századelő politikai történetének alapkérdései, különös tekintettel a koalíciós kormányra (1906-1910)* lényegében kandidátusi disszertációjának folytatása volt. Értekezését 1973-ban nyújtotta be, a nyilvános vitára 1975. május 12-én került sor.

Már az ütemezés kapcsán nézeteltérés támadt közte és leendő opponense, Hanák Péter között. Dolmányos tagja volt annak a szerzői kollektívának, amely a *Magyarország*

59 Dolmányos István: *Ragyogó Október. A Nagy Oroszországi Szocialista Forradalom története*. Bp., 1979. 635.

60 Uo. 630–631.

61 *Magyar Nemzet* 1972. február 11. 4.

története sorozat VII. (1890–1918) kötetén dolgozott. Dolmányos jelezte a főszerkesztő Hanáknak, hogy a rá eső, mintegy 120-150 oldalas rész megírását csak doktori disszertációjának befejezése és az opponensi vélemények elkészülte utánra tudja vállalni. Hanák ezzel szemben közölte, hogy a VII. kötet „országos érdekű vállalkozás”, ezért mindenképpen ennek kell prioritást élveznie. Finom presszióként hozzatette, a kötet szerkesztői munkálatainak befejező szakaszában különben sem lenne ideje opponensi véleményt írnia Dolmányos terjedelmes munkájáról.⁶²

Hanák és Dolmányos pengeváltása idővel kilépett a kettejük közötti levelezés keretei közül. 1975 januárjában az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága sürgetni kezdte Hanák Pétert az opponensi vélemény elkészítése ügyében. Előbb január végéig, majd február 15-éig adtak neki határidőt. A nagyobb nyomaték kedvéért hozzatették, amennyiben az opponensi vélemény a határidőre nem érkezne be, felfüggesztik illetménykiegészítése (tiszteletdíja) kifizetését.⁶³ Dolmányos is „offenzívába lendült”. A Bizottsághoz címzett levelében arról panaszkodik, hogy még egyetlen véleményt sem kapott meg. „Ebből arra következtek, hogy Hanák [sic! – se elvtárs titulus, se keresztnév feltüntetése] még késlekedik az utolsó opponensi véleménnyel.”⁶⁴ A bizottság titkárához, Kulcsár Kálmánhoz írt válaszában Hanák elismerte, hogy a sürgetés „formálisan jogos”, ugyanakkor hozzatette, a vélemény elkészítését objektív körülmények nehezítik. Az értekezés terjedelmén túl megint csak a Magyarország története VII. kötetének szerkesztési munkálatait hozta fel, melyek mielőbbi befejezésére őt akadémiai és párthatározat kötelezi. A késedelem egyik oka pedig az, hogy Dolmányos István még nem küldte vissza a javított kéziratot a kötethez: „Sajnos Dolmányos a kézirat benyújtását az opponensi vélemény leadásától teszi függővé, ami a legenyhébb szóval is »nyomás« a szerkesztőségre.” Megígérte azonban, „minthogy a TMB ennyire sürgeti”, minden erejével azon lesz, hogy a véleményt február végéig elkészítse.⁶⁵

Az első probléma valóban a disszertáció terjedelméből adódott. Dolmányos irgalmatlan hosszú, háromezer oldalas, kilenc kötetből álló értekezést nyújtott be az MTA Tudományos Minősítő Bizottságához, amely azt csak azzal a feltétellel volt hajlandó további eljárásra bocsátani, ha azt mintegy nyolcszáz oldalra lerövidíti, vagy hasonló terjedelmű lényeges részt kiemel belőle. Végül a szerző belement abba a kompromisszumba, hogy az V. és a IX. kötet képezzék a bíráló és a vita tárgyát.⁶⁶

Az ügy azonban ezzel korántsem jutott nyugvópontra. A terjedelemmel Dolmányos kétségtelenül túlfeszítette a húrt. Tézisei is a szokásos 20–25 oldal helyett 125 oldalasak voltak. A Történelemtudományi Szakbizottság az eset után egyenesen azt kezdeményezte, hogy találjanak módot a kandidátusi és doktori értekezések terjedelmének limitálására.⁶⁷

A terjedelem mellett a másik kritikus pont Dolmányos vitakultúrájából, emberi habitusából adódott. Az opponensi vélemények összességében pozitívak voltak. Méltatták

62 DIH Hanák Péter levele Dolmányos Istvánhoz, 1973. június 29.

63 Kónya Albert [a TMB elnöke] levele Hanák Péterhez. 1975. január 28. MTA KIK 1191/2.

64 Dolmányos I. levele az MTA TMB részére. 1975. január 31. Uo.

65 Hanák Péter levele Kulcsár Kálmánhoz. 1975. február 10. Uo.

66 Kulcsár Kálmán [TMB titkár] és Dolmányos István levélváltása. 1974. június 27., július 1. DIH.

67 Állásfoglalás doktori értekezés további eljárásra való bocsátásáról. 1974. június. [N. n.] MTA KIK 1191/2.

a kutatómunka alaposágát, az értekezést a hazai marxista történetírás jelentős teljesítményének minősítették, szerzőjét pedig méltónak találták arra, hogy munkássága alapján elnyerje az akadémiai doktori fokozatot. Maga a diskurzus a korabeli marxista kánon keretein belül zajlott, a századelő politikusait, pártjait, társadalmi csoportjait a szerző és az opponensek is aszerint ítélték meg, hogy mennyire voltak „forradalmiak”, „haladóak”, „demokratikusak”, vagy ellenkezőleg „reakciós”, „burzsoá”, „nacionalista”, esetleg éppen „feudális” jellegűek.

Dolmányos azonban az építő jellegű kritika egyes elemeinek elfogadása helyett minden bíráló észrevételt ellene irányuló támadásnak vett, és válaszában ezeket igyekezett visszaverni. A bizottság tagjai közül többen felhívták Dolmányos figyelmét arra, hogy a kor politikusainak, pártjainak megítélésénél az adott kor viszonyait és lehetőségeit is figyelembe kell venni, nem csupán a munkásmozgalomnak a „nemzetközi síkon kitermelt magas mércéjével” kell mérnie a szereplőket; továbbá szakkérdésekről folytatott vitáknál a tényeknek kell elsőbbséget élvezniük az ideológiai-politikai konstrukciókkal szemben.⁶⁸ A jegyzőkönyv rögzítette az elnöklő Berend T. Iván kritikus szavait Dolmányos vitakultúrájáról: „túldimenzionáltan, túlméretezetten vitakozott, nézeteket tételezett fel az opponenseknél, olyan álláspontokat, amelyek nem voltak a szövegben, vagy amelyek bizonyos pontatlan interpretációra épültek.”⁶⁹ Dolmányos viszontválasza azonban ugyanolyan arrogáns, kioktató hangnemű volt, mint korábbi megnyilvánulásai. Különösen az egyébként távol lévő, véleményét írásban benyújtó Hanák Péter állt epésnek szánt megjegyzései keresztütiében („...ha rövid a kardod, akkor told[d] meg citátumokkal és az állítások nem pontosságának az említésével...”)⁷⁰

Ezután állt elő az a fura helyzet, hogy a három opponensből kettő nem fogadta el Dolmányos válaszát, ugyanakkor a fokozat odaítélését továbbra is javasolták. A bírálóbizottsági titkos szavazás eredménye hat igen és egy nem lett.⁷¹ Berend T. Iván külön levélben tájékoztatta a Tudományos Minősítő Bizottságot arról a körülményről, hogy „a jelölt viszontválaszát nem tartottuk a tudományos vita normáival összeegyeztethetőnek, s az egyébként értékes szakmai vitában diszsonánsnak ítéltük”.⁷² Mindez önmagában nem veszélyeztette Dolmányos feljebb lépését a tudományos ranglétrán, jelezte viszont, hogy megítélése a hazai történészközegben, elsősorban stílusa, habitusa miatt meglehetősen ellentmondásos.

Hogy 1972 után mégis megbicsaklott valami, azt a személyes emlékeken kívül más is alátámasztja.⁷³ Igen beszédes például a tanszékvezetője, Perényi József professzor két

68 A tudományos vita jegyzőkönyve. Szabad György és Galántai József hozzászólása. MTA KIK 1191/2. 16–17., 23–24.

69 A tudományos vita jegyzőkönyve. Berend T. Iván elnöki hozzászólása. Uo. 26–27.

70 A tudományos vita jegyzőkönyve. Dolmányos István viszontválasza. Uo. 44.

71 A Történettudományi Szakbizottság állásfoglalása Dolmányos István doktori fokozata ügyében. Uo.

72 Berend T. Iván levele Kulcsár Kálmánhoz. 1975. május 16. Uo.

73 Szász Zoltán is szerzője volt annak a kollektív egyetemi tankönyvnek (*Magyarország története. IV. 1849–1918. Az abszolutizmus és a dualizmus kora.* Szerk. Hanák Péter. Bp., 1972.), amelynek szerzői, így Dolmányos István is, megkapták a legmagasabb akadémiai elismerést, az Akadémiai Díjat 1973-ban. Ő mesélte el például, hogy a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében ünnepélyes külsőségek között átadott díjat Dolmányos István rövidnadrágban és rövidujjú ingben vette át a nagy májusi melegben.

minősítésének összevetése. Amíg 1960-ban egyértelműen kiállt kollégája mellett, addig jó másfél évtized múltán, 1977-ben a professzori előterjesztésben már a korabeli egyetemi emberek számára egyértelmű fenntartásokat jelzett a hivatalos nyelvezet és szakmai protokoll keretei között.⁷⁴ És Perényi professzornak nyilván nem az volt a szakmai problémája Dolmányos Istvánnal szemben, hogy ismételt felszólításai ellenére sem ürítette ki a statikailag veszélyessé vált szobájából az odahordott könyveit.⁷⁵ Éppenséggel igen megértő volt vele, hiszen Dolmányos István válása után évekig elnézte neki, hogy gyakran az egyetemi szobájában aludt és jobb híján ott helyezte el könyveit. Ez 1980-ban már odáig fajult, hogy a tanszékevezető nyugdíjba vonulása előtt nyíltan felveti professzortársa alkalmasságának kérdését.⁷⁶

Nem tudhatjuk, hogy érkeztek-e hallgatói panaszok hozzá Dolmányos István ellen, erről semmilyen dokumentum nem árulkodik. (Hacsak nem magának a tanárnak a többséghez írt állandósult panaszai, hogy a hallgatók nem látogatják az óráit.) Árulkodó azonban Dolmányos István nézeteinek változása, amit a legplasztikusabban talán egy 1980-as kis recenziója világít meg.

Ezt írja például IV. Iván kapcsán a *Kritika* 1980-as évfolyamában a szovjet szerzők tolalából Magyarországon akkor megjelent, *A Szovjetunió története* című műről készített ismertetésében:

„A IV. Iván koráról írottak időszerű tanulsággal szolgálnak. Amikor a mű Rettegett Iván kormányzatának nagy éleslátásáról és okosságáról ír (118. l.) és ahogy Iván védekezve-támadását, a nevezetes opricsnyina politikát az ország jogos és eredményes külső védelmével is minden korábbi megfogalmazásnál szorosabb kapcsolatba hozza, tovább erősíti a szovjet történetírás több korábbi képviselőjének a lényegét illetően pozitív Iván-képét. Magas szinten csatlakozik I. Péter, Lomonoszov és Herzen Iván-igazolásához. Ennek a lényegében pozitív értékelésnek nálunk – bármily furcsa – még tisztázó funkciója van. Mert noha oktatásunk mindig is ebből az alapból indult ki, még a legutolsó évek publicisztikájában, emlékirat-irodalmában, sőt a történeti szakfolyóiratokban is jelen vannak egyoldalú negativista értékelések. Sajnálatlaltal kell tapasztalnunk, hogy ezeknek az eszmefuttatása változatlanul rokon a Horthy-Magyarország második világháborús történeti propagandájával, amely szovjetellenes barbár harcuk közepette az állítólagos emberiségre hivatkozva próbált érdemben pálcát törni Rettegett Iván fölött. Azt is regisztrálnunk kell, hogy mindez időben és szellemben érintkezik a polgári történetírás mai álhumanista, szocializmusellenes akcióival, az egyoldalú Dracula-vita felszításával és az ehhez hasonló új oroszellenes élű kampányokkal.”⁷⁷

74 Másolat a Keleteurópai Történeti Tanszék káderfejlesztési tervéből. 1960. december 5., „Előadói javaslat”. 1977. március 16. ELTEL VIII.I.033.b.

75 Szvák Gyula: A két tanszékevezető. 38_SzvákGyula_399-402.pdf. (A letöltés ideje: 2024. október 21.) 401-402.

76 Uo. 400.

77 Dolmányos István: Új összefoglalás a Szovjetunió történetéről. *Kritika* (1980) 11. sz. 33.

A szóban forgó könyvben a teljes idézet így hangzik:

„Az egész országra kiterjedt a titkos nyomozás, egymást érték a kínzások, a tömeges kivégzések, a kegyvesztett bojárok birtokainak felégetése, vagyonuk elrablása, néha a büntető expedíciók feldúltak egész városokat és körzeteket, s kiirtották a lakosságot. A kortársak ezekben az években rettenetesnek és érthetetlennek látták a cárt. Hol saját kezűleg kínozza és végzi ki rettenetes gyötrelmek közepette a kegyvesztett bojárokat, hol lakomákat és féktelen orgiákat rendez, amelyeken nem ritka a nők megerőszkolása és meggyalázása, hol meg váratlanul szerzetesi csuhába öltözik, és térdre borulva esedezik bűnbocsánatért. Csak csodálkozni lehet azon, hogy ez a »két-arcú« viselkedés hogyan párosult Rettegett Ivánban az állam kormányzásában tanúsított nagy éleslátással és »okossággal«.”⁷⁸

Dolmányos István tehát épp azt hamisította meg, azt „cenzúrázta ki” az új szovjet kötetből IV. Iván esetében, amit a Kossuth Kiadó tett az ő könyvével a sztálini terror kapcsán. A probléma tehát az volt, hogy Dolmányos István *A Szovjetunió története* című kötete kálváriája után visszatért a sztálinista beszédmódhoz és történet szemlélethez, amivel túlszárnyalta még a korabeli szovjet történetírást is. Ebben az 1970-es évek magyar egyetemi és közéleti már nem volt partnere.

Katarzismentes végjáték

Az 1980-as években Dolmányos István felett több szempontból is elhaladt az idő. A „mindennek a mércéje a Szovjetunió”, „mindenben a Szovjetunió van igaza”-féle megközelítésmód alakját egyre inkább anakronisztikussá tette a hazai történettudományban. A peresztrojka éveiben a Szovjetunió maga is jelentős változásokon ment keresztül, a glasznoszty egyik kulcsterülete pedig éppen a sztálini totalitárius időszak történéseivel kapcsolatos korábbi tabuk ledöntése volt.

Minden bizonnyal véletlen, hogy Dolmányos töredékesen fennmaradt levelezésében épp a Brezsnyev halálát követő 1983-as esztendőben szaporodtak meg „problémás ügyei”. Óráinak látogatottságában komoly visszaesés mutatkozott, a hallgatók nem vették fel meghirdetett óráit. Ő e mögött egyértelműen politikai szempontokat sejtett, szinte az ellenség kezét látta a háttérben: „Ilyen helyzet csak az 1956-ban előállott átmeneti nehézségek idején fordult elő” – írta. A probléma megoldására adminisztratív intézkedéseket javasolt: a szigorlatozó hallgatók kötelező jellegű megosztását a két tanszék, a Kelet-Európa és az Egyetemes Történeti között, a hallgatói képviselő és a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség bölcsészkar alapszervezete vezetőinek berendelését az ügyben a Dékáni Hivatalba. Ettől várta, hogy a hozzá beosztott szigorlók majd „jól felfogott érdekükben” felveszik az óráit. Ötlete nem nyerte el sem a tanszékek, sem az egyetemi vezetés tetszé-

⁷⁸ *A Szovjetunió története*. I–II. Szerk. R. S. Ganyelin et al. Bp.–Moszkva, 1980. I. (A legrégebb időktől a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig) 118.

sét. Utóbbi – teljes joggal – azt hangsúlyozta, hogy a tanórák látogatásának biztosítása belső tanszéki ügy, választható órák esetében pedig különben sem lehet kötelezni a hallgatót arra, hogy melyiket válassza. Dolmányos ezzel szemben egyenesen a magyar egyetemi oktatás nemzetközi presztízsét féltette attól, hogy a hallgatók nem veszik fel a Szovjetunió története című, választható kurzusát. Miután úgy látta, egyik fórumon sem kap kellő támogatást, egyenesen Köpeczi Béla művelődési miniszterhez fordult, sikertelenül.⁷⁹

Ugyancsak tanulságos Rényi Péterrel, a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettesével folytatott októberi levélváltása.⁸⁰ A levelekben érintett egyik kérdés Dolmányosnak az októberi forradalom évfordulójára az elméleti rovat részére írt cikke volt. Dolmányos úgy vélte, fel kell vennie a harcot a szovjet történelem bemutatása terén tapasztalható ideológiai fellazulás ellen, és ehhez a párt orgánumát látta a legmegfelelőbb fórumnak. A fellazulásra két cikket hozott fel példaként (a szerzők nevesítése nélkül). Az első a kremlinológus Kun Miklósnak még 1982-ben a *Kritika* novemberi számában megjelent ismertetése volt Zalka Miklós *Vörösök és fehérek* című könyvéről.⁸¹ A másik, Dolmányos által kifogásolt cikk Krausz Tamás Adolf Joffe születésének századik évfordulója alkalmából írt megemlékezése volt a *Magyar Nemzetben*.⁸² A cikkben a Zinovjev, Kamenyev, Ordzsonikidze, Preobrazsenszkij, Buharin, Pjatyickij névsor, megtoldva a Joffét Trockijhoz fűző barátság felemlítésével Dolmányosnál már-már az eretnokség határát súrolta: „vészesen terjed az október vezetőit szinte egyoldalúan az antileninista pártellenzék oldaláról ünneplő szemlélet”. „Én ez ellen emeltem szót és fájlalnék, ha a Népszabadság semmiféle formában sem óhajtana ebben segíteni” – írta Rényi.⁸³ A liberalizmussal egyáltalán nem vádolható Rényi a következő szavakkal zárkozott el írásának közlésétől: „Sztálin személyének megítélésénél [...] szigorúan tartjuk magunkat az SZKP gyakorlatához, amely Sztálin érdemeit sohasem méltatja úgy, hogy ne szólna hibáiról is.”⁸⁴

Az 1980-as évek második felére Dolmányos István egészsége jelentősen megromlott, ami munkaképességére, szellemi és fizikai állapotára is kihatással volt. Édesanyjával folytatott levelezéséből rekonstruálható, hogy az 1980-as évek elejétől jelentkeztek nála a cukorbetegség tünetei.⁸⁵ Bár anyja féltő gondoskodással adta neki az újabb és újabb tanácsokat, úgy tűnik, betegségét elhanyagolta, aminek idővel súlyos következményei lettek.

Az 1990-es évek elején a rendszerváltás, az egyetemi szférát is elérő változtatások kényszere és lehetősége, Dolmányos betegsége együttesen vezettek nyugdíjazásához. A dokumentumokból az látszik, hogy a kari és a tanszéki vezetést eltérő motivációk ve-

79 Dolmányos István levelei Diószegi Istvánhoz (1983. február 28.), Pölöskei Ferenc dékánhoz (1983. május 5., október 7.), Eörsi Gyula rektorhoz, Köpeczi Béla miniszterhez (1983. október 7.), illetve Szabó Kálmán rektorhelyettes levele Dolmányos Istvánhoz (1983. október 31.). DIH.

80 Rényi Péter levele Dolmányos Istvánhoz. 1983. október 10. DIH.

81 Kun Miklós: Zalka Miklós: *Vörösök és fehérek*. *Kritika* (1982) 9. sz. 31–33. A bírálatban Kun rámutatott a Zalka könyvében előforduló, Sztálin polgárháborús szerepével kapcsolatos tárgyi tévedésekre, valamint arra, hogy a szerző számos megállapítása nem megy túl az utólag kialakított Sztálin-legendárium eleminek ismételtetésén.

82 Krausz Tamás: A nagy nemzedék diplomatája. Száz éve született A. A. Joffe. *Magyar Nemzet* 1983. október 23. 6.

83 Dolmányos István levéltervezete Rényi Péterhez. 1983. október 25. DIH.

84 Rényi Péter levele Dolmányos Istvánhoz. 1983. október 10. Uo.

85 Szabó Anna levelei Dolmányos Istvánhoz. 1982. február 14., április 25. Uo.

zérelték. Előbbi mindenekelőtt a kiadások csökkentését remélte a lépéstől és a nyugdíjba küldéssel együtt az álláshelyet is el akarta vonni. Utóbbi egy problémás, sokszor összeférhetetlen, betegsége miatt munkáját egyre inkább ellátni képtelen oktatótól kívánt megszabadulni, igényt tartva az álláshelyre.⁸⁶

Az 1990-es évekre Dolmányos számára lényegében egyetlen közeg maradt, ahol tudományos és politikai aktivitását ki tudta fejteni, a maradékpártként tovább élő Magyar Szocialista Munkáspárt (1993-tól Munkáspárt). Ugyanígy a párt lapja, a *Szabadság* maradt az egyetlen fórum, ahol írásait leközölték. Itt viszont gyakorlatilag bármit megjelentettek tőle.

Ennek az aktivitásnak „esett áldozatul” például a medievista Font Márta is, akinek a 12–13. századi orosz–magyar politikai kapcsolatokról írt kandidátusi értekezését azért kritizálta, mert a szerző – véleménye szerint – nem ítéli el eléggé a magyar királyok oroszellenes agresszióit, amit a nemzetközi történetírás tárgyilagos képviselői, az „orosz és szovjet historikusok” megtettek. „Az oroszellenes hadjáratok mentegetésével a disszertáció a korábbi magyar közgondolkodás egészétől is előnytelenül különbözik.”⁸⁷ Dolmányos ezúttal is elvetette sulykot: a dinasztikus hadjáratokat a marxi osztályharc, a progresszió és regresszió, valamint a „történelmi igazság” kategóriáival akarta leírni. Az értekezés, melynek opponensei a korabeli magyar medievisztika legjelentősebb képviselői, Bartha Antal, Kristó Gyula és Makk Ferenc voltak, százszázalékos minősítést kapott.

1992-ben nem várt helyről nem várt felkérés érkezett. Bencsik András, a jobboldali *Pesti Hírlap* főszerkesztője kérte Dolmányost, hogy a lap hasábjain a magyarországi polgárosodás kérdésében kibontakozott vita kapcsán fejtsse ki nézeteit.⁸⁸ A professzor nem habozott, és tollat ragadott. Kéziratának utolsó része már egyértelműen a képzavaros fantazmagória világába tartozik:

„A polgárosodás minden korban határozott orientációval rendelkezett. Századunkra végleg Oroszország vált a haladás legmodernebb irányzatának középpontjává. Ott zajlott le a legnagyobb társadalmi atomrobbanás. [...] korunkban minden út változatlanul Moszkvába vezet. Nem véletlen, hogy az egész emberiség lélegzetvisszafojtva figyeli, ami Oroszországban zajlik. A világtörténelem leghaladottabb és legnagyobb kohója orosz földön működik. A napfogyatkozás után, meggyőződéseim, a tüzes bolygó még nagyobb fényt terít majd ránk. [...] A korszerű polgárosodás sikere attól függ, milyen világpolitikai orientációval keressük megvalósításának útját. Orosz betájolás nélkül az eredmény elképzelhetetlen. Az orosz emberek a legjobb letéteményesei a kortitoknak: a forradalmi szocializmusnak.”⁸⁹

Egy talajvesztett ember eszmefuttatásai ezek, akinek egyre gyorsuló ütemben lazul a kapcsolata a valósággal. Az írás, természetesen, nem kapott helyet a *Pesti Hírlapban*.

86 Palotás Emil levele Hunyady György dékán részére. 1991. február 5. ELTEL VIII.I.008.b. 120/91.

87 *Szabadság* 1991. június 21. 3.

88 Bencsik András felkérőlevele. 1992. május 18. DIH.

89 Dolmányos István: Polgárosodás tőkével is, vagy a visszatőkésítés tévútja. [Kézirat, 1992.] Uo.

Dolmányos István 1993. augusztus 22-én hunyt el. Utolsó pillanatáig igyekezett dolgozni. Már vakon diktált a volt kollégáról-barátról, Litván Györgyről és Nagy Imréről is:

„Mint fiatal és jóúszó ember a kisgyereket és édesanyját átsegítettem Luppa-szigetre, ahol Éva megmutatta Litvánék korábbi villáját [...] Az távol állt tőlem, hogy a világból messzemenő következtetéseket vonjak le, hiszen a kommunista mozgalom történetét ismerve tudtam, hogy sokan származásuk ellenére is híven szolgálják a munkásmozgalmat.”

Dolmányos István tehát tolerálta Litván György származását, de azt már nem, hogy Nagy Imre híve lett. Őt közel negyven év elteltével is leplezetlen megvetéssel kezelte:

„A kommunista párton belüli revizionista áramlat Nagy Imre kormányba történt távozása után mintegy munkanélkülivé vált. Több ideje maradt a szervezkedésre. Ez a periódus, amikor Nagy Imre elegánsan kiöltözve nagy sétákat tett a Váci utcában. Láttam, hogy valóságos udvartartást tömörített maga köré, és így peripatetikus módon szervezte a Belvárosban a revizionista mozgalmat. [...] Tekintetbe véve, hogy a pártszervezetekben annak idején Nagy Imrét elítélték, nekem felháborítónak tűnt, hogy csak úgy sétafikál a Belvárosban.”⁹⁰

Ezt Dolmányos István négy nappal halála előtt írta. Nincs okunk kételkedni abban, hogy komolyan gondolta.

Bár a kiadott gyászjelentés úgy fogalmazott, hogy „halálával a történettudomány pótolhatatlan oktató és kutató vezető egyéniségét veszítette el. [...] Szellemi hagyatékát megőrizzük és gondozzuk, igaz emberségét soha nem feledjük”; ez a kor- és pályatársak részéről sokkal inkább volt a kegyelet és részvét megnyilvánulása, mint komoly szándék.⁹¹ Hiszen azt mégsem írhatták, hogy a magyar felsőoktatás és történetírás Don Quijote-szerű alakja ment el.

Szovjetebb a szovjeteknél

Dolmányos István annak a korosztálynak volt a tagja, amely a „fényes szellőkkel” jött, s amelynek az az osztályrész jutott, hogy fel- és leváltsa az 1945 előtt regnáló nemzedéket, olyan nagyságokat, mint Szekfű Gyula, Hóman Bálint, Domanovszky Sándor, Hajnal István, Mályusz Elemér, Váczy Péter, Makkai László, Benda Kálmán, akik ugyan szintén két különböző generációt képviseltek, de akik mindannyian az 1945 előtti időszakban váltak történészekké. A háború után szocializálódó és gyorsan teret nyerő, az 1920-as években született, új nemzedék – Hanák Péter, Spira György, Szűcs Jenő, Niederhauser Emil, Witt-

⁹⁰ DIH Válaszúton, XXVIII, 7–9.

⁹¹ Dolmányos István gyászjelentése. https://dspace.oszk.hu/bitstream/handle/20.500.12346/404576/4325706_00886_mormon.jpg?sequence=4&isAllowed=y. (Legutóbbi megtekintés: 2023. december 14.)

man Tibor, Arató Endre, Balogh Sándor, Szabad György, Székely György, Galántai József – már marxista ideológián nevelkedett, amely az 1950-es években nálunk is valójában a sztálinista történelemszemléletet jelentette és durva dogmatizmust eredményezett a historiográfiában. Tehetséges történészekről lévén szó, 1956 után ettől hamar megszabadultak, s többségük a marxizmusnak egy „humanizáltabb” és szakszerűbb változatát képviselte, néhányan aztán a rendszerváltást követően teljesen megtagadták azt.

Az előző generációkat az 1945–1948-as rezsimváltozás lefejezte.⁹² A Horthy-korszak emblematisz Magyar történetének egyik szerzője (Szekfű Gyula) ugyan moszkvai nagykövet lett, a másik azonban (Hóman Bálint) a börtönben végezte, míg a többieket is megfosztották professzori állásaiktól. Az 1920-asok ugyan buzgón serénykedtek, de csak fokozatosan, az 1960–1970-es években lettek vezető történészek. Ketten futottak be ezt követően nagy karriert: az egykori buzgó sztálinista Hanák Péter a Central European University tanszékvezetőjeként a liberális értelmiség egyik ikonikus alakjává vált, a másik (kevésbé buzgó), Szabad György a nemzeti vonalat képviselve lett a demokratikus Magyarország első parlamenti elnöke. Az út mindegyiküknél a dogmatikus „marxizálástól” a marxista fogalomhasználatú professzionális történészségig vagy (az utóbb említett két esetben) azon túl vezetett.

Dolmányos István kivételes pályát futott be. Mondhatnánk, ő egyedülként maradt meg nemzedékéből sztálinistának. De ez nem lenne (teljesen) igaz és pontos állítás. Az ő pályáve a sztálinizmustól a sztálinizmusig, a hrucsovi desztalinizáció elfogadásán, majd megtagadásán keresztül húzódott. Az 1990-es évek elején írt visszaemlékezéseiben világosan hitet tesz az 1950-es évekbeli önmaga mellett, s még négy évvel Nagy Imre újratemetése után és négy nappal a saját halála előtt is vad Nagy Imre-ellenes kirohanásokra ragadtatja magát. A régi Oroszország kapcsán bő lére eresztett eszmefuttatásai is megmaradnak azon a színvonalon, amikor még a Lenin intézeti aspiránsvizsgáira, majd egyetemi előadásaira készült kezdő tanárként. Maga egyébként úgy pontosítja eszmei irányvonalát, hogy mindvégig hűséges volt az SZKP XX. kongresszusa szelleméhez.⁹³ Ez azonban csak az 1960-as évekbeli tevékenységére igaz, amikor reformtörténészként ő is leleplezte Sztálin és a sztálinizmus bűneit.

A *Szovjetunió története* című könyve 1972-es meghurcolása után már nem ragadtatja magát ilyen szélsőségekre. Még így is évekkel tovább volt „hrucsoviánus”, mint kellett volna. Ő, aki mindig rigorózan tartotta magát a szovjet párt elvi határozataihoz, nem érzekelte idejében, hogy Brezsnyevvel nemcsak a kommunizmus 1980-ra történő felépítése került le a napirendről, hanem a Sztálint a mauzóleumból kiebrudaló XXII. kongresszusi hevület is. Dolmányos István azonban tanult az esetből, s ezután sosem esett hasonló „hibába”. Egyéni tragédiája, hogy nemcsak a magyar történetírás, de fokozatosan a szovjet is változáson ment át. Jól mutatta ezt például A *Szovjetunió története* című kétkötetes mű is, amely jelentősen különbözött a XX. kongresszus előtti felfogástól. Dolmányos István kész volt ezt a tényt negligálni és azt adni a szovjet szerzők szájába, amit ő – akár

92 A történetírás „gleichschaltolásáról” lásd Romsics: *Clio bűvöletében*, 359.; Gunst Péter: *A magyar történetírás története*. Debrecen, 1995. 187–194.

93 DIH Válaszúton, 49.

ellenükre is – ideológiailag helyesnek látott. A Szovjetunióban azonban ekkor már csak frazeológiában volt homogén a történetírás, rivális koncepciók is léteztek, a keményvonalasok már csak a „legérzékenyebb” modern kori témákban őrizték meg pozícióikat. Dolmányos István éppen hozzájuk – valójában 1950-es évekbeli önmagához – igazodott és nem vett tudomást minderről. Ezzel mintegy karanténba zárta magát és lassacsckán a magyar történetírás zárványává változott. Szovjetebb lett a szovjetnél.

Paradox módon Dolmányos valóságos helyét a magyar történetírásban nem is *A Szovjetunió történetével* kapcsolatos művei jelölik ki. Orosz vonatkozású írásait a 1970-es évektől kezdődően a mindent megszépíteni igyekvő, kritikátlan, hősies-harcias és a már a szovjetek által is meghaladott 1950-es évekbeli patetikus felfogás szolgai visszhangzása hatotta át.

A századelő magyar történetének tanulmányozásában – szovjet tárgyú munkáival ellentétben – azonban alap kutatásokat végzett és szintetizált nagy monográfiákban, amelyek nem szemléletük, hanem a bennük összegyűjtött adatmennyiség miatt kellő szakmai kritikával némi haszonnal ma is forgathatók. Kivételes munkabírású emberként aggályos alapossággal tárta fel mind a kandidátusi, mind pedig a nagydoktori disszertációjában kitűzött témáját. Utóbbit sosem ismerhettük meg a maga teljességében, hiszen a beadott kilenc kötetből csak két kötetet bírált el a védési bizottság. A nagy, végeredményben faktografikus munkát mindenki elismerte – a kritika akörül forgott, hogy Dolmányos István amennyiben értékelt, annyiban mindig a korabeli, általa progresszívnek tartott, sajátosan értelmezett baloldali nézőpontból, a korai marxista gárda osztályharcos szemlélete alapján tette azt.

Sok száz írást hagyott maga után. Már az 1974-es irodalomjegyzékében is 130 tudományos tétel szerepelt – a nagyszámú népszerűsítő, napilap-cikk mellett. Ezek jó része mára már historiográfiai kuriózummá vált, miközben a maga idejében például a sokat emlegetett *A Szovjetunió története* című jegyzetén nemzedékek nőttek fel. A berlini magyar író, Dalos György úgy emlékezett, hogy az 1960-as években a magyar diákok inkább az ő szövegéből készültek a Lomonoszov Egyetemen a történelemvizsgára, mint hogy a szovjet szakirodalomhoz nyúlta volna. Utolsó éveiben megtért a középkorhoz. Lefordította például a kijevei paterikont. Ám a medievisztikát is, nagybetegen is, a régi harcossággal, ellenvéleményt nem ismerve, avítt történelemszemlélettel, anakronisztikus módon, már akkor is megmosolyogtató oroszimádó elfogultsággal művelte.

Szovjet aspiránsvezetői lehetnek ifjúkorában ilyen delejes hatással rá? Élete végén is csodálattal vegyes tisztelettel emlékezik meg róluk. A. N. Kitusint, egykori tanszékvezetőjét például így látta:

„... délceg tartásban Kitusin a pamlagon ült [...] székely ábrázathoz hasonlított, keményrajzolatú arcélével, különösen erős állkapcsával, mélyen redőzött bőrével. [...] Az új professzor már az első pillanatban jóságos ember benyomását keltette. Minden kimérség távol állt tőle. Természetes intelligenciája azonnal megmutatkozott.”

Fjodorov felidézésekor ez a kép ugrik be neki:

„A nap még melegen sütött, úgy emlékszem, kiskabátban voltam. Fjodorov a leningrádiak szokása szerint könnyű felöltőben, ismerős szürke kalapjában állt már a vonat mellett. A szovjet maxim-filmek egészséges mosolyával köszöntött, amely láttatni engedte ép, erős fogait. [...] Felöltője zsebéből elővett egy dobozt. Amerikai szerkezetű, de modern szovjet formatervezésű piros töltőtollat húzott ki belőle, és ebből az alkalomból emlékként nekem ajándékozta azt. Írja meg vele a disszertációját – mondta.”⁹⁴

Visszaemlékezéseiben nem utal ugyanakkor arra, hogy őt a szovjetek felszabadították volna: sztálinizmusa tehát nem magyarázható olyan okokkal, mint például a kortárs és sokáig barát Hanák Péteré. Ténykérdés azonban, hogy baloldaliként szocializálódott, népi környezetből jött és ezt az elkötelezettséget végig megőrizte. Nemzeti elfogultsággal azonban nem lehetett vádolni, internacionalista volt – szovjet felsőbbbségtudattal.

Karrierokból később „sem igazult meg”, végig hű maradt fiatalkori ideáljához, amelyet a történelem kihúzott alóla, de amit ő sosem volt hajlandó tudomásul venni. Soha nem vált iskolateremtő tudóssá, nem alakult ki körülötte olyan tanítványi kör, amely örökségét ápolta volna, mert az védhetetlen volt.

Önazonos, önpusztító, önsorsrontó történész volt.

94 DIH Válaszúton, 121–122.

CONTENTS

STUDIES

Péter Kovács Does He Who Changes his Country Change his Heart? Miklós Salgai in Venice	321
Szabolcs Varga Serbs at the Hungarian Royal Court in the 15 th –16 th Centuries	359
Erika Kiss – Noémi Viskolcz Who Owns the Princely Treasury? Property Dispute between Catherine of Brandenburg and George Rákóczi I. 1630–1636	381
Tamás Csik The Extension of Suffrage and the Position of the Masonic Lodges in the Months of the Hungarian Political Crisis of 1905–1906	407
Tamás Sárándi Public Administration and ‘Zeitgeist’ in Targu-Mures and Mures-Turda County Between 1940 and 1944	421
Andor László Eminent Politicians as Heirs of István Bocskai in the 19 th –20 th Centuries	445
Attila Kolontári – Gyula Szvák To the Career of István Dolmányos	467

E számunk szerzői

Csik Tamás, segédlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Kiss Erika, művészettörténész, főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Tár ● Kolontári Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala ● E. Kovács Péter, tudományos főmunkatárs, HUN-REN-Debreceni Egyetem Magyarország a középkori Európában Kutatócsoport ● László Andor, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola ● Sárándi Tamás, muzeológus, Maros Megyei Múzeum ● Szvák Gyula, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet ● Varga Szabolcs, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Viskolcz Noémi, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Intézet

(HUN-REN BTK TTI = HUN-REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.ertzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

**BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET**

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 4 0 0 3